

על „שירת ישראל“ מאת חיים נחמן ביאליק במלואת 45 שנים למות המשורר

תרועת חצוצרה והמיית כינור

מאת זיוה שמיר

על שירו של ח"י ביאליק „שירת ישראל“ במלואת 45 שנים למותו

מחרוזת שיריו של הלורד ביירון — „מלודיות עבריות“ — שנכתבה בראשית המאה ה-19, ניתרגמה ועובדה לעברית כמה וכמה פעמים בתקופת ההשקפה הכלה וחיבת-ציון. „זמירות ישראל“, תרגום מרעיבונדו של י"ל גורדון, שבראשו העיר כי „השירים האלה כבר נעתקו ללהק“ (לשון-הקודש) כמה פעמים כולם או מקצתם, וכי מחברם, האציל הבריטי, „אשר קשת גיבורים וקשת הסופרים היו יחד מצומדות על מתניו — — נחלה על שבר יוסף ויעזור לבני ישראל בקשתו...“ הוא אחד הבולטים.

כמה משירי החזון, „מלודיות עבריות“ הם הימננות, הפונים אל האומה העברית וקוראים לה לשים קץ לעקת-הגלות ולנודדים הנצחיים ולהגור אל בחלת האבות, שבה עזיבה האומה ויפיה קדמם:

נודו למיללת על נהרות נבל
על שירה כי שבת מפי הנבל — —
אן רגלך בצקה גוי אובד תנוח ?
מתי על ציון יערה הרוח — —
עד מתי רגלי זר ארצך ירמוסו
עד מתי צרים מקדשך ישוסו ?

כשנות ההתעוררות הלאומית של שלהי המאה הי"ט, הציגו המלודיות העבריות את דמונם של משוררי חיבת-ציון. שירים אלה שררו כגם שאיפות לאומיות נרצות, ועליכן היו אהודים כאד על אנשי המנהלה הציונית. בעקבות עיבודיה הרבים של מחרוזת-שירים נודעת זו נכתבו שירים לאומיים רבים, מקוריים ומקוריים-למחצה, לשלוש ולרביעי, שנשאו כותרות דומות לזו של ביירון: „שירי ישראל“, „שירת ישראל“, „כנגינות ישראל“, „מנגינה עברית“, „זמירות ישראל“, „שירי בת ציון“, „כנגינות ישראל“, ועוד כהנה וכהנה.

שירי-העידה של שמעון שמואל פרוג, שביאליק הירגמו לעברית וקראו „עין בתירה“, אף הוא נקרא במקורו חרסי, כנגינה עברית, או „שירת ישראל“ (בתרגום י. קאפלאן). הימנן זה, שנתפרסם בסתת גליציה הראשון של העיתון היהודי-רוסי „ראובניס“ (1882) אורי הפרצת שהתחללו ברוסיה, נדפס בלהיית תת-הכותרת „דבר אל בני ישראל ויסעו“. שהיתה לסימנתם הראשונה של אנשי בול. לשיר זה, שקרא לפעם שבעיניהם לציאת שוב לדרך הירבלתי-יהודית, נודעה השפעה סיופת בנינור היהודי בכלל ובקרב סופרי הדור בפרט.

יותר אפוא להגות, שגם כותרת שירו של ביאליק — „שירת ישראל“ — היה בה כדי לעורר בקורא ביהודי ציפיות מרוממות — ציפיות לשיר ברוח שירי הנודעים של הלורד ביירון, שירי הלאומיים של מיכ"ל הימנני ועלייה-השב ועזייה-השב של פרוג, או שירות הקמקא ההורואיות (שירת חים, שירת דבורה), שהורשו אחרי ההחלצות מסכנה גדולה או אחרי ניצחון בקרב, ציפיות מרוממות אלה, אם אכן נחלו לכותרת שירו של ביאליק בעת חיבתו, לא

כאו כאן על סיפוקן כל עיקר. אבל בהפוך הוא. התת שיר הירואי או הימנני כפי ששמו להשתמע מן הכותרת, לפנינו שיר הגותי ססימי ואפילו זיהיליסטי שסיכומו אינו מותר שבוב הקווה. שירת ישראל, על-פי השיר הקצר שלפנינו, אינה אלא ציץ יבש המתגולל ברפש; השירה ה-עברית בגולה אין לה תהודה או תשעה, תכלית או תוחלת, אין בהם יסודות של גדולה ושל שגב, אלא יסודות רקב וכמישה. לא הימנן לפנינו, כי אם הגיגים גושים על מציאות כאובה ודועכת.

סיפא או ספרא ?

השיר הקצר פותח בהתנצלות הדובר על שלא נועד לחרב, בצד התודאה התורחות על סחודות ו-מוקדילב. משורות הפתיחה מתברר, שהדובר בוחר בכינור ובורח מן החרב ומתרועת-המלחמה, והן על-פי דינטיה-המלחמה שבספר דברים, כל היירא ורדי-הלבב פטור מציאת לקרב. מן הבית הראשון משתמע, שהדובר מצדיק את אורחותיו באמירת, „אדוני לא קרא“ (אדוני מבטן קראני). הנביאים הביעו במעמד ההקדשה את רתיצתם מן השליחות הרחוקה שהאל כפה עליהם; כאן נרתע המשורר מן הייעוד הקרבי, אף שלמעשה לא קיבל צו מגבוה להתיצב למערכה. את הפסיחה ההיפוטטית בין הסעיפים מסכם הדובר כי אומרו: אילו נדרשתי לבחור בין הכינור והחרב, הייתי מתיצב לימין הכינור; אילו נדרשתי לבחור בין הסיף והספר, הייתי מקדיש את הי לשירה. לעולם הרוחניות הצרופה.

אולם בבית השני מסתמנת אינצוחת ואי-שיעויות רצין מעולם השירה. בשורות הפתיחה של השיר נוצר רושם, שהדובר בוחר בכינור מרצונו וכי הוא מצדיק את אורחותיו; בבית השני מתחזק, שדורך חיים המעמיד את הכינור במרכזה נראית בעיניו מוסעית וטראגית מעיקרה. בבית הראשון נוצר רושם כאילו הדובר בוחר בדרך הקלה יותר והמסוכנת פחות; עתה מתברר, שדרך זו היא הקשה וכסוית הסוכה ביותר מבין הרכים האפשריות — דרך שכל

שירת ישראל

דני לא קראי לתרועת מלחמה
גם רית מלחמה מאד ותפני
אלפת בייאשמע קול תצצה בקרם —
זכור חרב — לפניך הגני.

אך אשרי הנבחר נתי עלי-הרפה;
שישלה את-ידו להלמות עמלים;
ואני לו למשורר שקלל לבה,
השר את-שירי-הגני עלי-לבות ערלים.

כי מה-שיר ישראל בטלה — ציץ וקטש,
ציץ עלפה, שפל אור את-עליו לא ירטה,
ורע נר אשר נפל אל-רפש ועבש,
פקעה ששלקה וקשה פפרסת.

נימן תרניד.

החרב ואילו בבית-השני נאמר שהוא מעדיף את החרב על פני הכינור. הא כיצד ? בא הבית השלישי ומיישב את הסתירה: הדובר מעדיף אומנם את הכינור, אלא שהוא נאלץ להגיע למסקנה העגומה, שבנסיבות מסוימות עדיפה החרב, שכן לשירת הכינור על אדמת-נכר אין חד ותהודה. המשורר העברי בגולה זרחה כוחו לריק, אילו מצא המשורר העברי בגולה און קשבת לעמל-יהוה, כי אז לבטח היה נשאר נאמן לאופיו ולטבעו ומעדיף את שירת הכינור, אך מאחר ששירתו נוספת על אוזניים צרות, וממלא גרונה תכלית כאותו ציץ יבש הנמס בעלטת המרחף, אוי מוטב לו שיהיה כאחד הערלים החיים על חרם ואינם מתלבטים בלבטי איש-יהודי. למעשה, מן האמור עולה עולם-מושגים הפוך, שבו הדברים חורגים ממסגרותיהם המקובלות ומשתרפים באספקלריה עקומה: דווקא שירת החרב וה-מלחמה, הזורה מעצם טיבה הרס ומות, מוזהה כאן עם שירת החיים. שירת הכינור, בניגוד לשירת החרב המייצגת כאן חיים בריאים ופעלתניים, נקשרת על-פי הבית האחרון למוות ולכלית, לגסיסה ארוכה וחסר אית בתנאי בדידות וקדרות.

ואם מותר ללמוד מן המפורש על הסתם, כלום אין ב„שירת ישראל“ גם הצהרה סמויה של משורר, המעדיף את הכינור העדין והמינורי על פני החצוצרה הצעקנית והמאזוירית ? כלום אין כאן ביטוי למחשבת-השירה מבית-מדרשם של דרומנטיקונים, שלפיה נודע יתרון לשירה אישית, המתרחקת מרשות-הרבים ו-מתגדרת בפינתו הצנועה של היחיד. ולפיה נמצא חיסרון ודופי בשירה מגויסת ולוחמת.

באשר לדמותו של הדובר כשיר, ייתכנו כמה דרכים נבדלות לזיהויו ולאפיונו:

- יש מקום להנחה, שהדובר הוא המשורר, איש הרוח, המקנא ברעמו איש-החיל, השרוי בעולם-העשיתי.
- יש רגליים לסברה, שהדובר הוא המשורר הלירי, הפורט על גבל וכינור, ומאמין כי טוב חלקו של המשורר האפי, החי בקרב עמו ועל מולדתו, ושר שירי עלילות וגבורה.
- יתכן, שהדובר הוא מי שמעדיף את שירת-היחיד המינורית, אך יודע היטב, שבעת שרועמים הכרוזים הלאומיים נחבצ המשורר להתיצב לדגל, ואל לו — בשעה זו — לשיר שירים קלילים, חסרי-מעורבות, על יפיה-טבע ועל מנעמי-האהבה, למשל, משורר זה יודע היטב, שהשעה מצוונה עליו לגייס את שירתו לשירות הרעיון הלאומי, אך מה יעשה, והוא נוטה מטבעו להתבדלות ולאי-מעורבות, ותרועת-המלחמה זרה לרוחו ?

אפשר, גם, שדוברו של השיר הוא היהודי בגולה, שכינורו תלוי על ערבים, היודע שאין תקווה רעתיד לשירת-ישראל על אדמת-נכר. גורלו המר של היהודי, או של האומה בכללה, עומד כאן בניגוד לגורלו הטוב של עשוי-י, (ועל חרבך תחיה), של בני אומות-העולם. בשעה שהגויים חיים חיים בריאים ופוריים על אדמתם, העם היהודי חי חיים תלושים ועבשים.

אין הדבר מן הנמנע, שכל אפשרויות הזיהויו הללו מסוכות בשיר במקובץ, אך בין שנבין את השיר כהצהרה של משורר על מחשבת-השירה שלו, ובין שהנראה בו חישוב, „אני מאמין“ של האומה, המסקנה העגומה העולה מן הבית האחרון אמת: גם אילו רצה המשורר לשיר על עלילות עמו בגולה וגם אילו רצה היהודי לספר את סיפור חייה של אומתו בעת-החדשה, היה עליו לגולל את סיפורו הבלתי-הירואי של-הציץ היבש והקטש, שאינו פורח ואינו נותן פרי.

תעודת ישראל בנויים

אם נצדד בפירוש האליגורי הלאומי, שלפיו דוברו של השיר הוא היהודי הנאחו בכינור המתייפה, שהוא נציגה וסימלה של האומה בגולה, אוי השיר שלפנינו משתלב בסידרה ארוכה של שירים לאומיים בני-התקופה, הדורשים בענין תעודת ישראל בנויים ומטעמים את התבדלים שבין ישראל לאומות-העולם.

בכמה משיריו הנודעים של פרוג, דרך משל, כלולים דברי הצטדקות והתנצלות או דברי התפארות ברבר יעודו ההיסטורי של העם. בשירו „דוד וגוליית“ מדגיש שח עליונותו של האמת והאמונה ושל רוח ישראל על פני החרב, הכידון והרומח, נחלתו של אומות העולם. דוד, נציגה של האומה הקטנה והנחמסת, אומר לעל הענק, הניצב עליו להורגו:

כלי נשקי — האמת הטהורה
אור אלי — לי צנה, סוחרה...

בכוח הרוח ימגר דוד את אויבו, שכל כחו בחיבו השלוה ובקשתו הדרכה. גם שירו של פרוג „אל הזרעים“ מטעים את נטייתו המובהקת של הי יהודי הגליתי לשירה, לשלם-יהוה, ולא לתרועת-המלחמה וצחצוח-ההרבות:

אהה ! כי לא חוננתי מאל המערכה
בידים אמונות לחרב, למלאכה
שירתי לי חרב גם צנה.

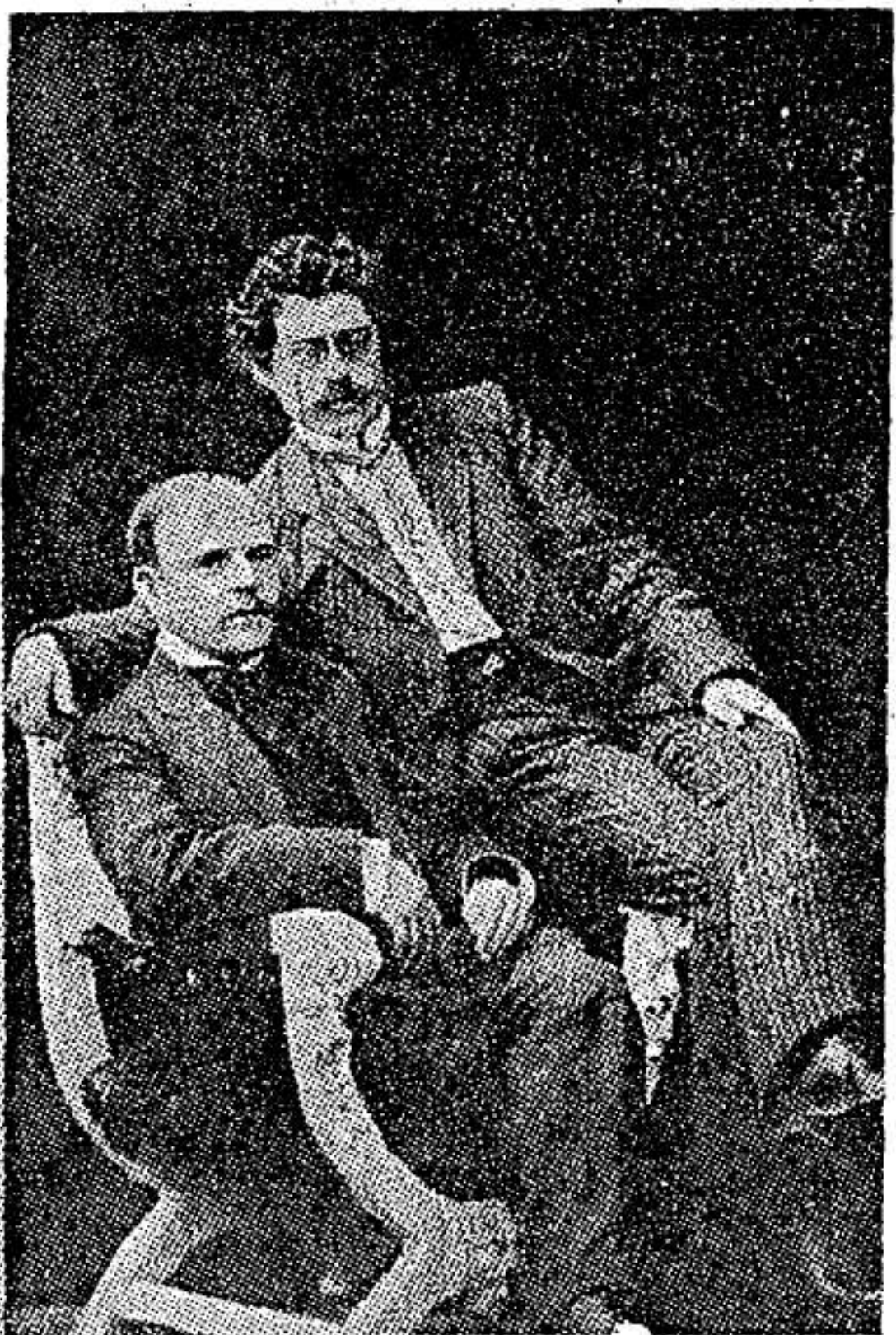
את דפוסיו הריטוריים של שיר זה אימץ ביאליק בשירו „על סף בית המדרש“, שבו מתחמט הדובר הלאומי, ומעיד על עצמו:

לא חוננתי במלתעות ובצרפנים —
כל כחי לאלהים, ואלהים חיים !
— לא הכות באגרוף את ידי
למדתי,

לשיר שיר ה' בתבל נולדתי,
שביי — שבי צדק, ציד משפט מלקוחי.

יבוא יום, הוא מתנבא, והכל יכירו בצדיקת העם היהודי, העם שבעיניהם ושבע-התלאות, שכל כוחו ברוחניותו הצרופה, גם שירו של ביאליק, „אל האגדה“ גותן ביטוי להנחה, כי לא בכוח כי אם ברוח מבסס העם את קיומו בגולה, וכי קבריניטיו היו מאז ומתמיד „גיבור הרוח“ ולא גיבורי החנית והחרב:

אך היו מלפנים בבבל גיבורי
הרוח שננן הטיבו,
שירדנו ניב כינור, המיתנו ובכיתנו,
הבינו בשיר ויקשיבו.

חיים נחמן ביאליק ושאל טרניחובסקי, אודסה, תרס"ח

„אל האגדה“, גם הוא שיר שביאליק כתבן בהשקפת פרוג, מבסס בדרך ארכנית ומפורשת את שניצק לימים בניסוח המציתי וקולע ב„שירת ישראל“. כינור דוד, ששר בימי קדם את שירתו הבריאה ומליאת החיים של העם על ארצו ועל מולדתו, הפך לכינור נגה, השר שירי-נכאים, מאז גלה העם מארצו וממורדתו ותלה את כינורותיו על הערבים. מאמר תתי-

לום, כי איך נשיר את שיר-ה' על אדמת נכר“ התיי כאן ביטוי לחולשתו של העם ולאובדן חוסנו הטבעי, שהיה לו בזמן שעבד את אדמתו וניזון ממנה. לרעיון זה ניתן עיבוד מענין כשירו הגנוז של ביאליק „קומי וצאי לך“, שבו מאמין הדובר הלאומי כי האומה עתידה לחדש את עלומיה ונעוריה, ואו יתחדש הצורך בומירות קדומים, במנגינותיו של כינור ישורון שיווד מעל עצי הערבה וישיר שוב שירי אהבה וגיבורה:

אז אוריד הכינור מעל הערבים
אנער אבקו מיתריו אכונן
אשירה אשירה נצחון אהבים,
אשירה עתידות לעבר אתבונן,
אתבונן ואצחק „נצחתי, נצחתי
הוי רבת שבעתי... אך הכל שכחתי...!

תמונה זו אף היא שאולה משירו של פרוג, „הכינור“ (או: „הנבל“), המתאר את הכינור המבוקש, שעל מיתריו והשנים נארגו קוריי-עכביש — כינורם של גולי בבל, התלוי על עצי-הערבה, „על פרט המת“ רסס בכסף“ לעיתים, בסערת-החורף, הזמים מיתרי כינור-הקדומים ומפיקים שירות גבורה ועלילה, מקור רות-החיות של האומה; אך כאשר שוככות הרוחות נדמה השירה האיתנה, זאת מקומה טבשת שירת-נכאים — אנחות, תמרורים ויללה.

אותה תמונת-יסוד חוזרת בקינתו של ביאליק על מות יל"ג — „אל הארץ המת“ — שבה פורש המשורר את תולדות גדול משוררי ההשכלה, תוך שהוא מרמז לשירו „ברכת ישרים“:

„בעודנו מוריד מעל הערבים / הכינור תלינו עלינו מלפנים — — — תנים היית לבכות ענותנו / מי יהיה הכינור לשיר שירותינו ?“

דומה, שגם השיר „שירת ישראל“, שנכתב בהשקפת פרוג על מיתריו ועליכן לא נכלל בקבצי השירה של ביאליק עד מהדורת יובל החמישים שלו (מהדורת ברלין, תרש"ז). נוגע בדרך קצרה, המציתית ומרוכות בכל הדפוסים התימטיים הללו, שהעסיקו את השירה ואת הסובליציטיטיקה היהודית-רוסית בשלהי המאה הי"ט. כאן מדובר במרומז על שיר ישראל בנכר, על רוחניותו של העם ועל התבדלים הבולטים, המייחתיים את בני-העם מבני אומות-העולם.

את מצבו העלוב של המשורר העברי, שליבו ריק ומובס, מנגיד השיר עם מצבו של הערל, „הגיבור התי על חרבתו, השולח ידו להלמות עמלים“ בעקיסין עולות כאן ברכת יעקב לעשו, ועל חרבך תחיה“ וברכת דבורה ליעל: „תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני... ירח ליתך תשלחנה וימינה להלמות עמלים“. מושא הברכה בשתי שירות מקראיות אלה — עשוי וקין (יעל היא בת שבת הקיני, מצאצאו של קין, ו„קיני“ פירושו: להביה-הגנית) — הם שמות אמבלמאטיים, המייצגים את אומות-העולם במקרא ובאגדה. גם ביצירת ביאליק לסוגיה משמשים החצוצרה והכינור סמלים ומסומניות להנגדת הרוח הגויית, העכו"מית, והרוח היהודית, רונית התנוה והצער. למשל, ב„התצור צרה שנתביישה“ מגלמת החצוצרה את עבודת-הצבא ואת שירי-הלכת המאזויריים של אומות-העולם, והי כינור מגלם את גיגיה-הגולה היהודי לדורותיו:

„משיצא אחי הבכור לעבוד צבא נוספה בכוס היגון החשאי של אמא טיפה חדשה... הכינור של אחי היה תלוי על הקיר אולם וגלמוד כל הימים“.

עלי כינור

אם נראה בשיר זה ביטוי למחשבת-השירה של המשורר הצעיר, שבעת היכתב „שירת ישראל“ אינה כבן עשרים, נגלה שהצהרתו של הדובר בשיר אינה פשוטה כל עיקר וכי היא מתהפכת לכמה גונים. ניתן להבינה כהצהרתו של משורר לירי, הנוטה מטבעו לעולם הרוחניות הצרופה, אך יש שהוא מקנא במי ששרוי בעולם-העשיתי ואינו שרוי בעימות מתמיד עם קהל-קוראים זר ועיוני. מן הלוחם ומאיש-העשיתי נמי נע הסבל הרב, מנת-חלקו של איש-יהודי המנוכר והמזולל.

(המשך בעמוד הבא)

(משך בעמ' 4)

יהי, שיש מה מעין תשובה ותגובה כנגד הרעיון. זהביע יל"ג בשירי ההקדמה שלו — „הזמיר והצדעה" — שבו מודה הזמיר-המשורר בתוסר התועלת התומריה של שירתו, אך מביע דעתו הנחושה להמשיך לשיר: „...נפשי לא אחליף, טבעי לא אמיר; / בן אלי בראני ולזאת נוצרתי / רוח אדוני בי ופקודתו שמרתי, / עוד אוסיף לשיר כאשר שוררתי".

דיכוטומיה זו שבין איש-הרוח ואיש-המעשה בין האידיאליות העליונה והריאליות הפשוטה, בין „עולם האצילות" ו„עולם העשייה", העסיק את ביאליק תדיר בשיריה בסיפוריו, במסותיו ובאגדותיו. באיגרת, שכתב כאלק לבן-צמי בתרס"ז (איגרות ביאליק, ב', י"ט כ"ב) נתן המשורר לקרע זה שבנפשו ביטוי אישי נוגע ללב, בהתוודותו על הריקנות הממלאת אותו, לפי שהיו אינם חיי תכלית, ועל הקנאה המפסמת בו כל כל אימת שהוא עומד מול אדם שמלאכה פשוטה בידו: קמתי חיום בבוקר משנתי וחרי אני כבן שלושים וחמש ועדיין איני יודע מה לי כאן בעולם. בחיך ובחיי שאיני יודע למה אני ובשביל מה אני — — — חי חי ניקולי, שאני מקנא בגורף ביבין ובסומא ובעל השרמנקא המגניס עתה מאחורי חלונך הם רוצים להתפרנס ככלב וכעורב ומעשיהם קבובים להם בכל יום, ואני איני יודע מה עלי לעשות בעצמי, ואיני יודע היום מה אעשה מחר. כשאני פוקח עיני בכל בוקר מרחפת לפניי שאלה זה, שאין עליה תשובה: מה לעשותו הימים עומדים לפני פגויים ותובעים את תפקידם ואני מפייסם במה שהוא ואיך שהוא, מכל הבא ביד ומכל אשר יעלה המזלג — — — תא שמע! כל מי שאין מלאכה אחת בידו מלאכה פשוטה מעולם העשייה — נוח לו שנהפכה

תרועת הצוצרה והמיית כינור

שליטתו על פניו. אוי לו לזה שאינו יודע היום מה יעשה מחר. המלאכה הקבועה היא כתריס בפני העלבון. מגונה היא על כבודו של אדם ונותנת לו חירות פנימית וחיצונית לתת זמנו לעבודה של עולם היצירה, עבודה זו ששכרה בה בעצמה. (וההדגשות במקור).

כאיגרת זו ומדומתיה מתפרשת, אולי, החבניה התימטית החזרת ונישנית בשירי ביאליק שלפיה מציג הדובר-המשורר את עצמו כבעל-מלאכה פשוט, כחוטב-עצים או כשכיר-יום, העושה מלאכתו לחובו. אך כאמור, יתכן שאין לתפוש כאן את הניגוד שבין המשורר לבין איש המלאכה והעשייה. כפשוטו, ואפשר שהדברים על הכינור ועל תרועת-המלאכה מכוונים לניגוד שבין המשורר הלירי, המעדיף את רשות-הפרט על פני המולת-החיים והבוהל ב"שירת-הציבור המעורבת והלוהמת, ובין המשורר המגוייס, הפוליטי, כדוגמת משוררי האגודות הציוניות, ששיריהם זכתה להד ולהוקרה בשנות התכנסותם של הקונגרסים הציוניים הראשונים.

ביאליק, שלא כמשוררים רבים בני-זמנו, סירב לכתוב עלי-פני הזמנה שירים בעלי אידיאולוגיה מוכתבת. הוא אף הביע לא אחת דעתו הנחרצת בגנאי תה של שירה מגוייסת בשירותה של אידיאה מוגדרת, ודומה שיותר מכל חשש פן יאלץ לשמש לציסטיקה מחורזת. ביאליק המשורר הרומנטי, שי האמין באידיאל היצירה הספונטנית ברגעי השראה, הביע סלידתו מרעיון היצירה המוזמנת, הדקלרטיבית.

כאיגרת בתרנ"ח (איגרות ביאליק, א', ק"ה"ק"ו) החליל צץ על הפרס שנקבע בתחרות „השיר הלאומי הטוב ביותר" — „באלו אין הדבר הלוי אלא בתשלומין והם הם הגורמים לשיר שיבוא", וגער ברוח מבוזתה בעורכו הבניצקי, על שניסה להזמין אצלו יצירה שסיר ציתנו.

תיתכן אף פרשנות אחרת לעניין הדיכוטומיה שבין הכינור והתרב. אפשר שמשורר-הכינור הוא המשורר הלירי, אשר על עצמו, על רגשותיו ומאוויו, ואילו משורר התצוצרה והתרב הוא המשורר האפי, אשר שירי עלילה וגבורה. ביאליק הביע לא אחת רצון עז לכתוב שיר עלילה, „יצירה אחת שלמה ומשוכללת", שאירועיה יגרמו כאב או שמחה בקרב הסוראים, ולא דברי הבכי והתאניה, הבאים בשירים הליריים הקצרים. ואולם, משורר זה מגיע למסקנה הכואבת, שבגולה אין מקום לשירי עלילה וגבורה, כי העם הוא ציץ יבש, וכי אין טעם לשירה עברית על אדמת-יבש כל עיקר, כי לשירה זו אין הד ותהודה והיא מושרת על ליבות ערלים".

בין-השיטין עולה זעקת „למי אני עמל?" שזעק נורדון ואכזבה מן השליחות השירית ומאדישות הציבור, שכן דברי המשורר העברי בגולה נופלים על ליבות ערלים ועל אוזניים ערלות. במלה „ערלים" מכון כאן המשורר לבני עמו דווקא, כבשירו משנת תר"ס „לא תמה הדמעה" („הרקתי את שיני על ליבות ערלים / עם אוכד, עם נבל, עם אוכד... להשתי"). ניתן אף לתפוש את המלה „ערלים כפשוטה, ולהסיק מן הצירוף — „השר על ליבות ערלים" — מעין רמז לטראגדיה של האמו העברי בגולה, שכוחו מתפורר

לריק בין הגויים, על אדמת-יבש, במקום שיתרום לקימומו ולתחייתו של עמו. על משוררים כדוגמת שמעון פרזג ועל אמנים כדוגמת ליאניד פסטרנסקי כתב ביאליק את שירותיו הנודעות: ושפכתם את רוחכם על כל שיש נכר ובחיק אבן זרה את נפשכם תשקעו.

(„אכן גם זה מוסר אלהים") בעריקה של אנשי-המעלה לשדות זרים ובהתנכר רות של העם לבחירי בניו טמונה לדעה ביאליק, המרגיקה של הקיום היהודי בגולה, ובגללה אין העב יכול לתרוג מן המיצר ולצאת למרחבי גמ רעיון זה, שלמים התנסה בהרחבה ובהתגשה בשירי הזעם והר תוכחה של ביאליק מצוי בשיר קצר זה בגיליוני העיבור.

נראה אפוא ש„שירת ישראל", שהוא שיר-ביכורים קצר שאינו מלוטש עד גמירא, מכיל בתוכו ניצנים של כמה מן המוטיבים המרכזיים בשירת ביאליק, כגון הפער שבין עולם הרוח ועולם העשייה; הצגת המשורר כבעל מלאכה פשוט (חוטב-עצים, חוצב-סלעים או שכיר יום); ההברל שבין עפ"י-ישראל, שעולמו עולם הרוח, ובין אומות-העולם שהייהן בסיסיים ופשוטים; סיפור-החיו של העם בגולה כציץ יבש; תחושת הניד כור שקש המשורר בקרב אחיו ותחושת המיאוס שלו כלפי הציבור, בחינת „מה לי ולכם"; תחושת הכובד נוכח פיזור כוחם של אישים יהודיים גדולים בין הגויים והתגה שבקיום היהודי בגולה.

מוטיבים אלה ואחרים, שבשלו וגמלו בשירתו הבוגרת של ביאליק, מצויים ב„שירת ישראל" בניסוח מהוסס, שטרם נתמצה וטרם הגיע לכלל איבוש.

כאשר נדפס השיר בשנת 1894 בכרך א' של „מזרח ומערב", שבעריכת ראובן בריינין, מחק ה" צנזור את שתי השורות הראשונות של הבית השני, ככל הנראה מחשש פן יסיתו הדברים למרד, שכן הם מעלים על גס את „הגיבור החי על חרבתו". ברנר, שהכיר את השיר בנוסחו המקוטע והמצונזר, כתב עליו את רשמיו, רשמיי-קורא, וראה בשורות המצונזרות, דוח, שסומנו בקווים מרוסקים, ביטוי לאלם — כאילו יעתיקו המילים מפיו של המשורר:

„חיים נחמן ביאליק, בחור רך ומלא רחמים, שב מן החוץ בערב, עולה לעליתה, נחבא בפניתו ומשתקע בהרהורי. לא ידוע אם כבר אז ידע ה" אברך את הפירוש של ליריקה, אפיקה, פתוס, פלסטיקה — — — אולם זה ברור: הוא הרגיש כי שורש נשמתו בכינור ולא בחרב — — — אחרי זה בא שתי שורות של קווים, פירושים: אין מלה בלשון!... אבל דעתך עוד לא נחה ובלי קשר אל הקודם, כאילו רק כדי ללמד זכות על עצמו, על בחירתו בכינור הוא אומר פתאום: „ואוי לו למשורר שחלל לבתו / השר את שירותיו על לבות ערלים... מי הערלים" — לא פירש. מלומר: כי מה כל עמנו, ומה כל ספרותנו?"

(„הנאמן" — לדמות דיוקנו של ביאליק) גם אם דבריו של ברנר הם פרי התרשמות אישית, מרפרפת קמעה, וגם אם הם מעידים יותר מכל על דקות-הרגש והאבחנה של כותבם, דומה שיש בהם תפישה אותנטית-נאמנה, קולעת ובלתי-אמצעית, הגו געת בהרף-עין מופלא בשורשי-דברים, נראה שבדרכו האימפרסיוניסטית החטופה ירד ברנר לשורשו של השיר הקצר הפסימי, שגר תוגת-הקיום של אוכה בניכר.

זיוה שמיר